

ובישוב הקושיא, בשער המלך שם; נודע ביהודה תנינא אה"ע קנה; ערוך לנר — כאן; קרן אורה וחדושי הנצי"ב — סוטה כד, ועוד).

'דכוותה גבי שומרת יבם שבא עליה יבם בבית חמיה, שומרת יבם קרית לה, אשתו מעליא היא' — ואין לומר כגון שבא עליה בלא עדים שלא קנאה — שהרי אם אינו קונה אותה בביאה שלא בעדים, עדיין שומרת יבם גמורה היא ואינה בת שתיה, שאיננה תחת אישה. ואולם נראה שלפי האמת אין היבמה צריכה עדים, אלא אף אם בא עליה בינו לבינה קנאה, שאשה הקנו לו מן השמים. (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד שכת. וע' לעיל נב — ציוני מחלוקת הפוסקים בדבר).

(ע"ב) 'הני מילי משתמרת לביאה פסולה דאורייתא, אבל דרבנן אכלה' — ולפי זה מה ששנינו במשנה 'גרובה וחלוצה לכהן' — לאו דוקא, שהחלוצה אינה אסורה לכהן אלא מדרבנן ואוכלת בתרומה אפילו לרבי מאיר. [וכן פסק הרמב"ם (תרומות ז, כג), שהחלוצה והשניה שנתקדשו לכהן אוכלות בתרומה], ודרך התנא בכל מקום לשנות 'חלוצה' עם גרובה אגב גררא. או אפשר שסובר תנא דמתניתין שחלוצה לכהן אסורה מדאורייתא, ואין הלכה כן. (עפ"י פירוש רדב"ז על הרמב"ם שם. ואמנם יש סוברים שלדעת רבי עקיבא (מד.) החלוצה אסורה לכהן מדאורייתא. ע' תו"י שם; משך חכמה — אמור כא, ז).

ענינים ופרפראות

'אמר רב עמרם: הא מילתא אמר לן רב ששת ואנהרינהו לעיינין ממתניתין...'
— בחמשה מקומות בתלמוד נמצא ביטוי זה, 'ואנהרינהו לעיינין' או 'ואנהר לן עינין' (ואלו הן: סוטה ו. יבמות לה. נו. נח: ב"ב נג), ובכולם מדובר על רב ששת. נראה שתלמידו נקט לשון חכמה ומליצה, שאם כי היה הרב 'מאור עינים' (כידוע בכמה מקומות — ע' ברכות פרק הרוואה; ע"ז מח וברש"י), היה מאיר את עיני תלמידיו בהלכה.

'אין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקין את אשתו' —
'כל מיני צער ויסורין שיש לאדם על ידי אדם אחר, בין מדעתו בין שלא מדעתו רק בגרמא דיליה נגרם צער לאחר, וכן אפילו מוכיחו ועי"ז מצטער — הוא הרצועת מרדות לו על עונו וכי גם הבושה והצער שיש לאדם בעונו כשמוכיחין אותו, גם זה הוא ליסורין על עונו. ולכן יש לאדם ליזהר שיהיה הוא נקי בזה, וכמו שנאמר ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, וכן נאמר גבי בעשא.
ולכן נאמר התקוששו וקושו ודרשו רז"ל 'קשוט עצמך תחילה ואח"כ קשוט אחרים', דבלאו הכי נענש על כך. ויסורין הבאים לאחר על ידו שלא מדעתו, אין הקב"ה מביאם אלא ע"י מי שנקי בדבר, כי אין הקב"ה רוצה להביא תקלה לאיש מישראל ואם לא שגם לו יש משפט בזה שיקבל העונש על מה שנענש זה על ידו, על דרך שאמרו במכות הקב"ה מזמינם לפונדק אחד' כו' זה נהרג וזה גולה. ולכן אמרו בסוטה כשאין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקין את אשתו'. (צדקת הצדיק ס)

ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה עולה בגימטריא (— בהפרש של אחד): אם אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו ('ברכת פרץ' נשא).

דף נט

'אמר ליה תניתוה נתארמלו או נתגרשו מן הנשואין פסולות מן האירוסין כשרות. אמר ליה לשיייה חללה לא קמיבעיא לי דביאה היא דמשווייה חללה...' — ושמואל הוה הדברים כי סבר שלא יחלל קאי על תחילת הפסוק אלמנה וגרושה... לא יקח — הרי ש'ק'חה' זו נישואין במשמע. (עפ"י רמב"ן)

'שאני התם דכתיב יקח אשה. — הכא נמי כתיב אשה? — אחת ולא שתיים. ומה ראית...?' — יש אומרים שהרמב"ם פירש סוגית הגמרא כך: אותה 'אשה' (והוא אשה בבתוליה יקח) לא בא לרבות אלא למעט אחת ולא שתיים, שאסור לו לכהן גדול לישא שתי נשים. ומקשה 'ומה ראית' לדרוש מאם בתולה מעמיו יקח אשה לרבות אירס את האלמנה בעודו הדיוט, ומוהא אשה למעט. ותיירץ, הא אשתני גופה הא לא אשתני גופה. (עפ"י מגיד משנה איסורי ביאה יז, ג.)

וכתב שמכאן מקור דברי הרמב"ם שכהן גדול אסור לו לישא שתי נשים. ומהרש"ל דחה פירוש זה. ולדבריו צריך לפרש כמו שכתב מהר"ץ חיות (ביומא יג.). שאין איסור ממש לישא שתי נשים אלא אסור לו לעבוד ביוהכ"פ כשהוא נשוי לשתיים, הלכך אין נאה לו לישא ולגרש).

'דומיא דגרושה מה גרושה בין מן הנשואין בין מן האירוסין...' — פשוט לגמרא שגרושה שנאמר בכהן גדול אף מן האירוסין היא — רש"י מפרש משום שגרושה כולל מסתמא כל האופנים, כי אין לך ללמוד משום מקום אחר שדוקא נשואה. והתוס' מפרשים, דומיא דגרושה דכהן הדיוט שאין בו איסור בעולה, ומה לי גרושה מן הנשואין או מן האירוסין. פירוש נוסף: מפני שעיקר דין גירושין כתוב בארוסה, הלכך סתם גרושה ודאי מדבר באותו אופן. (עפ"י רש"י תענית טז.)

(ע"ב) 'מאי איריא משום בעולה תיפוק ליה דהויא לה זונה...' — ואם תאמר, היכן שמענו בדברי רב שפסולה משום בעולה ולא משום זונה, הלא רב סתם דבריו ואמר 'פסולה לכהונה' ולא פירש הטעם. ויש לומר שדברי רב מוסבים על משנתנו, בפסולי כהן גדול, ואם משום זונה הלא היתה פסולה אף לכהן הדיוט ואינו ענין למשנה שלנו (מהרש"א). והראשונים פרשו, מכך שלא אמר רב נבעלה שלא כדרכה עשאה זונה ופסולה לכהונה משמע שאין פסולה אלא משום בעולה, ולכהן גדול דוקא. (רשב"א וריטב"א)

'אי כרבי אלעזר מאי איריא משום בעולה תיפוק ליה דהויא לה זונה דהא אמר רבי אלעזר פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה' — היה יכול לומר שרב אמר כרבי שמעון שמכשיר בוגרת, ולא כרבי אלעזר — אלא שמקשה לפי מה שאמר המתירן, שרב כרבי אלעזר. ועוד היה יכול לתירץ שלענין זה, שפנוי הבא על הפנויה עשאה זונה, רב אינו סובר כרבי אלעזר. ועוד יכול היה להעמיד באנוסה, שאין דינה כ'זונה' לפי דברי רבה לעיל (נו: ללשון אחרונה) — אלא שלא רצה לדחוק (רמב"ן).

והתוס' פרשו שבאמת רב עצמו אינו סובר כרבי אלעזר אלא כוונת המתירן שרב שאמר פסולה, לדברי רבי אלעזר קאמר. ועל כן מקשה הלא לרבי אלעזר עצמו נחשבת 'זונה' ואם כן היה לרב לומר שאסורה משום זונה.

(בתוס' אין התיחסות לשאלה האחרונה, לתירץ באונס. ושם לפי פירושם גם זה לא קשה, כי לדברי רבי אלעזר שפנוי הבא על הפנויה עשאה זונה, אפשר שאין חילוק בין רצון לאונס, כי לדעתו שם זנות אינו תלוי במעשה עבירה. (וכן תירץ בשו"ת דובב מישרים ח"ג ק. וכן כתב באבי עזרי (קמא) — אישות א, ד.)

וברשב"א הקשה לרבי אלעזר מדוע הוצרך ריבוי מיוחד מהכתוב לפסול בעולה שלא כדרכה, תיפוק ליה משום זונה [וכן הקשה

מהרש"א מהדו"ב]. ולא תירץ שהוצרך לבעולה שלא כדרכה באונס — משמע שפשוט לו שלרבי אלעזר נחשבת זונה אף בכגון זה. ועוד יש לסייע לזה, ממה שכתב שאין לתרץ בממאנת, כי מדאורייתא אין אלו נישואין. ומבואר מדבריו שאפילו בדרך אישות, כל שאינה נשואה לו מדאורייתא נחשבת 'זונה' לר"א. ואילו היה הדבר תלוי באיסור, הלא נראה שאין כאן איסור דאורייתא ד'לא תהיה קדשה' אף קודם שתקנו חכמים קדושין לקטנה (ויל"ע בשו"ת הריב"ש שצה שצה) — אלא מוכח שאף ללא איסור זה עשאה זונה, וא"כ הוא הדין באונס. [ואולם לאחר שתקנו חכמים קידושי קטנה, שוב אינה אסורה משום 'זונה' אף לרבי אלעזר, כי לא אמר רבי אלעזר אלא בפניו הבא על הפנויה שלא לשם אישות, וזה נחשב 'לשם אישות', ואפילו שאישות זו מדרבנן]. וצ"ע. אמנם בשו"ת הריב"ש (קצד, הובא במשל"מ) משמע שכל שבא לשם אישות אפילו אין האישות מתקיימת מצד הדין, מודה רבי אליעזר. ומ"מ יש מקום לומר שאונס שונה, שאינו לשם אישות. שו"ר כעין זה מבואר מדברי הרשב"א עצמו בהמשך (ובתשובה ח"א אלף רלא), שאף באונס לר"א עשאה זונה, אלא שלא נחית לסברא הנזכרת).

*

למה כהן גדול אסור באלמנה — בעבור שביום הכיפורים כהן גדול נכנס לפני ולפנים ומזכיר שם המפורש, ושמא היה בישראל שום אשה יפה והיה הכהן-גדול מחשב רעה על בעלה שימות בשעת הזכרה כדי שישאנה — לכך אסר כהן גדול באלמנה. (פירוש רבי חיים פלטיאל — אמור)

'... כבר נאמר לעיל שהכהן הגדול חייב להיות נשוי. איסורי כהונה של כהן גדול הם מקיפים יותר משל כהן הדייט, שהרי כהן הדייט מזהה רק על זונה, חללה וגרושה; נישואיו מורים אפוא, צניעות, קדושת כהונה, שלום וריעות הם עמודי התווך של חיי הנישואין בישראל. יתירים עליהם נישואי כהן גדול; הם מבטאים אחדות בלב ונפש, בהשקפות ובדרכי החיים של האיש והאשה. שכן כהן גדול מזהה גם על אלמנה, והוא מצווה על נערה בתולה; הוזה אומר: אשתו טרם סיגלה לעצמה את ההשקפות ודרכי החיים של איש אחר; והיא נבחרה בגיל, שבו אפילו הרהור באיש אחר טרם עלה על דעתה'. (מפירוש רש"ר הירש. ויסוד הדברים בספר החינוך רע"ב)

זוהו אשה בבתוליה יקח פרט לבוגרת...'

היה יכול לכתוב 'בתולה', וייתר ב' י' (בבתוליה) — לרמזו, עד י"ב שנים בתוליה שלמים. (בעל הטורים — אמור כא, ג)

דף ט

מצות לקיחת בתולה לכהן גדול
 'בוגרת ומוכת עץ לא ישא, ואם נשא — נשוי. אלמא סופה להיות בוגרת תחתיו, סופה להיות מוכת עץ תחתיו, הכא נמי סופה להיות בעולה תחתיו? קשיא' —
 מבואר בגמרא שכהן גדול, על אף שאסור לישא בוגרת ומוכת עץ, אם נשאה — אינו חייב לגרשה. לעומת זאת אם נשא בעולה (מאתר) — חייב להוציאה. ובבעולת עצמו אמר רב שחייב להוציאה, ועל כך הקשו בגמרא מה חילוק בינה לבוגרת, הלא גם היא סופה להיות בעולה תחתיו. ונשאר ב'קשיא'.
 ואף על פי כן דינו של רב לא נדחה, וכפי שפסק הרמב"ם.
 ויש לעיין בדין זה: הרי כשאמרה תורה והוא אשה בבתוליה יקח... כי אם בתולה מעמיו יקח אשה — בנוסף לבעולה ממש כלולות באזהרה זו גם בוגרת ומוכת עץ, כדברי הגמרא, מפני שאינן בתולות

גמורות, ואם כן, מדוע נחלק ביניהם, הלא כשם שבבוגרת אין איסור אלא בעת הנישואין ולא אחר כך, שהרי 'אם נשא — נשוי', כך גם בבעולה נאמר שאין איסור אלא ב'קיהה', ולמה חייב להוציאה? הנה כבר כתב הרמב"ן בפירוש התורה (ריש אמור) עפ"י 'תורת כהנים', ששני דינים יש בענין זה: 'לאו הבא מכלל עשה' — היינו, איסור בעולה, וגם מצות עשה לשאת בתולה. ופירוש הדבר, כשבא הכהן הגדול לשאת אשה, מצוה עליו לשאת בתולה, ואם לא לקח בתולה ביטל מצות עשה, ועוד זאת, מלבד מה שביטל מצוה, כשלקח בעולה הרי הוא עובר גם על 'איסור עשה'.

ונראה מסברה פשוטה, שהמצוה אינה קיימת אלא בזמן הלקיחה, מה שאין כן בנוגע לאיסור, יש לדמותו לכל איסורי-ביאה, איסורי לאוין או עשה, שחלים כל עת היותם נשואים. ולפי זה יש לומר שבבוגרת ומוכת-עץ הגם שאינן 'בתולות' (כפי שדרשה הגמ' להלן בסוגיתנו), אך כיון שגם אינן 'בעולות', אין עליהן איסור 'בתולה' — ולא בעולה, רק כשלקחן ביטל מצות בתולה מעמיו יקח. ומוכן מאלי שדוקא באלו אומרים 'אם נשא — נשוי', כי הרי לא יתקן כלום בהוצאתן, שכבר ביטל המצוה בעת הנישואין, בזה שלא לקח בתולה. אולם בנוגע לבעולה, כיון שהיא אסורה לו מדין 'לאו הבא מכלל עשה', הרי שחייב להוציאה.

ובבעולת עצמו הוקשה לגמרא שמצד הסברא יש לדמותה לבוגרת, מפני שסופה להיות בעולה תחתיו, ואם כן על כרחך לא הקפידה תורה אלא על זמן הלקיחה. אמנם למסקנא קיימינן שדינה כבעולת חבירו, וחייב להוציאה מחמת ה'איסור' ולא מחמת ה'מצוה', שגם היא כלולה ב'ולא בעולה'. (זכר יצחק לא (ב), ושנה דבריו בס' סה, א; והרחיב דבריו בבית ישי כו, ב ועוד.) [וע"ע חילוק אחר בין בעולת עצמו לבוגרת ומוכת עץ, בספר אור לציון].

וע"ע באבי עזרי (קמא, איסור"ב יז, ב), שאף הלאו הבא מכלל עשה אינו בביאה גרידא אלא בצירוף הקדושין, כי האיסור שייך למצות-עשה והרי המצוה אינה קיימת אלא כשמקדש ונושא.

(ע"ב) 'העבירות לפני הציץ, כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה לבעל...' — על שם יאר ה' פניו אליך — שפניהם מצהיבים על ידי השם שהיה כתוב על הציץ, ולהפך, היו פניה מוריקות. (עפ"י מהרש"א. וע"ע חדושי אגדות מהר"ל; בן יהודע.)

'סימן לעבירה הדרוקן' — כתבו המפרשים שסתם 'עבירה' שאמרו בכל מקום, היא עבירת זנות. (ראה במצוין בשבת לג — חוברת קא)

'ונעברינהו לפני ציץ' — אף על פי שפעולת הציץ נסית ואילו בחינת היין היא טבעית לכאורה, אעפ"כ מקשה הגמרא לבדוק בציץ, ואין זה שייך למה שאמרו 'אין סומכין על הנס' או אין משתמשים בנסים (ערש"ש) — כי כנראה כן הוא חוק קבוע בציץ, וכל דבר שהוזהר תמיד וכך היא תכונתו, מה לי אם יש לו הסבר טבעי אם לאו, שפיר דמי לסמוך עליו. [וגדולה מזו נראה מכמה מקומות, שאנשים שבטוחים שיעשה להם נס, מותר להם לסמוך עליו, כגון במעשה דנחום איש גמזו שאמר פנו כלים ורק אח"כ את מיטתי — כי עיקר הטעם שאין סומכים על הנס הוא משום שאין לאדם לבטוח בעצמו שהוא ראוי שיעשה הנס (ע' משאת המלך — פסחים סד, ובמובא שם). אך אף אם נאמר שהוא משום 'לא תנסון' (כדמשמע בירושלמי), ואף כשטוח שיעשה הנס אסור, בענינו שהנס מתמיד אין שייך ענין נסיון. ויתכן שהוא הטעם לדברי אביי בפסחים שם, שסומכים על נס נעילת הדלתות — כי אפשר שכך היה תמיד].

*

ידעת — שלש פעמים במסורה: **וכל אשה ידעת איש** (רמלחמת מדין); **וכל אשה ידעת** (דיבש גלעד); **נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד** (תהלים קלט). והיינו דאיתא ביבמות שהעבירות לפני הציץ, כל

ז. יבמה האסורה להתיבם, נראה שאין היבם יורשה. ובמשנה-למלך (אישות כב, י) משמע לכאורה שמסתפק לומר שהיבם יורשה, ואינו מסתבר. ואולם במקום שהיבום מותר אלא שאינה עצה הוגנת – נראה שיבם יורשה. וכן בזמן הזה שנוקטים כאבא שאול ומצות חליצה קודמת – נראה שירשה שהרי גם עתה היא זקוקה ליבום לשם מצוה, ולא הוקלשה הזיקה בכך שאינו מכוין לשם מצוה. וכן דעת אחרונים דלא כט"ז (עפ"י חזון איש קיט, כ).

סו. אלו נפקותות מבוארות בסוגיא בשאלה האם שטר העומד לגבות כגבוי דמי אם לאו, ובשאלת אין ספק מוציא מידי ודאי.

לדברי בית שמאי, שטר העומד לגבות כגבוי דמי, לפיכך נפל הבית עליו ועל אביו או על שאר מורישיו ואין ידוע מי מת תחילה ויש עליו כתובה ובעלי חובות – יחלקו יורשי האב עם בעלי החובות, כי בעלי השטר נחשבים כמוחזקים כמו יורשיו והרי כל אחד מהם ספק יורש הוא. וכן אשה שקינא לה בעלה ונסתרה, ולא הספיקה לשתות עד שמת בעלה – נוטלת כתובתה, שאעפ"י שספק אם זינתה אם לאו, אך כיון שהשטר כגבוי דמי הרי היא כמוחזקת בנכסים המשועבדים לכתובתה ואין מוציאים מידה. בית הלל חולקים בשני אלו, שלדבריהם השטר אינו כגבוי הלכך נכסים בחזקתן; כלומר בנפל הבית בחזקת יורשי האב, ובסוטה בחזקת יורשי הבעל, שמתוך שאינה שותה (והביא האיש את אשתו) אין נוטלת כתובה.

רבה אמר אין ספק מוציא מידי ודאי בין לבית שמאי בין לבית הלל, הלכך שומרת יבם שדינה כספק-גשואה, יכולה למכור בנכסים שנפלו לה מפני שהיא ודאי (שהקרן שלה בכל אופן) והיבם ספק. וכן לענין כתובתה כשמתה, אילו ספק היה מוציא מידי ודאי, היו חולקים יורשי האב עם יורשי הבעל אך כיון שאינו מוציא מידי דאי, אין יורשיה נוטלים כלום מהיבם שהוא ודאי. כאמור לעיל, עולה סובר ששומרת יבם מן הנישואין אינה יכולה למכור בנכסים שנפלו לה, מפני שהיא ספק-גשואה.

במקום 'רוב' – צידד בקצות החשן (רפ) שמועיל להוציא נחלה, שהרוב בגדר 'ודאי' המוציא מידי ודאי. ובקובץ הערות (לוט) כתב להוכיח מהרא"ש (קדושין פ"ב) שאין מועיל כח הרוב להוציא נחלה מחזקת השבט. וכתב לדון שם בברי ושמא, ע"ש.

דף לט

סז. האם יש כתובה ליבמה מהיבם?

כתובת היבמה, שיעבודה על נכסי בעלה הראשון (וכל הנכסים שהשאיר משועבדים לכתובתה, ואין רשות ליבם למכרם שלא בהסכמתה. כתובות פא) ולא על נכסי היבם – שאשה הקנו לו מן השמים (ולא שיעבד נכסיו, ויכול למכרם בכל עת שירצה. רש"י). ואם אין לה מן הראשון (אף לא נכסים משועבדים. תוס') – תקנו לה מהיבם (מנה כדין אלמנה. רמב"ם) כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. א. מכר היבם מנכסיו לאחרים, אפילו השתדפו אחר כך שדות של מת – לא תטרוף מהנכסים שמכר היבם, שהרי שיעבודה על נכסי המת ולא על נכסי החי. ואולם אם יש ליבם נכסים בני

- חורין – גובה מהם, שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. ואם נשתדפו נכסי הראשון לאחר שגירשה היבם – אף מבני חורין של השני אינה גובה (עפ"י תוס'). ויש שכתבו שאינה גובה מבני חורין של השני (כן הוא בטור. ומהרש"ל תמה על כך. וע' רי"ד).
- ב. הניח הראשון נכסים כשווי נדונייתה ששמה בכתובתה, הרי הנכסים הללו משועבדים לה. והאח השני מקבל על עצמו בכתובתו אחריות לנדונייתה כנכסי צאן ברזל (מהרש"ל).
- ג. תוספת כתובה שנתחייב לה הראשון, אם לא הניח נכסים – אין השני חייב ליתנה לה מנכסיו, אלא אם נתחייב לה מדעתו כשכנסה (עפ"י שו"ת ר"י מגאש קלט).
- ד. חלץ לה אחד מן האחים – גובה כתובתה מנכסי בעלה, ושאר הנכסים ליורשי המת. ויש מי שכתב שעכשיו שכופים לחלוץ אינו חייב ליתן לה כתובה שהרי אנוס הוא ע"י החכמים מלייבם (כן צדד האור-זרוע תשלט) והרבה חולקים (ע' בתשובת בנו, ר"ח או"ז – תשובות חדשות א: 'זכן כל רבותינו נוהגין ושוים בדבר להגבות ליבמה כתובה, וגם אבא מארי לא כתב [אלא] בלשון ספק). ומתקנת הקהלות שהיבם והיבמה חולקים בנכסים לאחר חליצה (ע' מרדכי כב; שו"ת מהר"ם מרוטנברג ד"פ תקסג; תרומת הדשן רכ; אה"ע קסה, ד).
- ה. נראה שאפילו למי שאומר כתובה דאוריתא, יבמה שנפלה מן האירוסין אין לה כתובה מדין תורה, מפני שהיבם אינו מייבמה ברצונו אלא משום מצות התורה (עפ"י משך חכמה משפטים כב, טו. וע' באבני-גזר (אה"ע ריב, ד) שקנין יבום אינו מתייחס ליבם אלא משמים הקנו לו).

סח. א. באיזה מן האחים מצוה לייבם, ומה הדין כשאינו רוצה לייבם או כאשר הוא במדינת היבם?

- ב. יבום אח צעיר או חליצת גדול – מה עדיף?
ג. האם יש עדיפות לאח הגדול לענין חליצה?
ד. האם מצות יבום קודמת לחליצה או להפך?

א. מצוה בגדול לייבם. לא רצה – מהלכים על כל האחים. לא רצו – חוזרים אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה, או חלוץ או ייבם. תלה הגדול בקטן עד שיגדיל – אין שומעים לו. תלה בחרש או בשוטה שייבמו הם (או לאלתר או לכשיתרפאו. עתוס', פיה"מ לרמב"ם ומאירי) – אין שומעים לו (והוא הדין למוכה שחין. תוס' עפ"י לעיל ד). היה הגדול במדינת היבם, אין שומעים לקטן לתלות בגדול לכשיבוא – שאין משהים את המצוה, אלא אומרים לו עליך מצוה, או חלוץ או ייבם.

א. כאשר מהלכים על כל האחים, יש אומרים שהולכים מן הגדול אל הקטן (רש"י ושר"ר), וכן לענין כפייה, הגדול גדול קודם (ריטב"א). ויש אומרים שכולם שוים כאשר אין הגדול מייבם (עפ"י רמב"ם. ותלוי בגירסת הגמרא לעיל כד).

ב. יש אומרים: דוקא כשהגדול במדינת היבם אין ממתנינים לו, אבל לא בעיר אחרת באותה מדינה (עפ"י תרומת הדשן לה). ויש שאינם מחלקים בדבר (ע' יש"ש; ב"ח קסא. וע' פרטי דינים בשו"ת ב"ח החדשות צב; בית יעקב קמב; שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב פא; עבודת הגרשוני יב; צ"צ קכז).

ג. כאשר הגדול במדינת היבם, והאח האחר רוצה ליבם והיא מסרבת באמרה שרוצה בגדול, צדד מהרש"ל שיש לה דין 'מורדת' להפסיד כתובתה, אלא שלהלכה אין דין 'מורדת' אלא אם מסרבת לחלוץ, אבל אם מוכנה לחלוץ אעפ"י שמסרבת להתייבם – לא.

ד. לא רצו לא לייבם ולא לחלוץ, ועברו ב"ד וכפו את הקטן וחלץ – נראה שחליצתו חליצה, ואינה כחליצה המעושה שלא כדין כי סוף סוף היא זקוקה לכולם ואין מי שרוצה לחלוץ (כן צדד שלא למעשה, הגרעק"א בתשובות חדשות מה).

ה. נשבע הגדול שלא ייבם ושלא יחלוץ – חייב הוא לחלוץ לכתחילה ולא הקטן, וגם ב"ד כופים את הגדול שהרי המצוה מוטלת עליו מן התורה ואין השבועה חלה לבטל המצוה [אלא שיש לו להישאל על שבועתו מפני מראית העין] (עפ"י ריב"ש קנט; תשב"ץ ח"א ק; רמ"א קסא, ד ועוד).

ב. ביאת קטן (= שאינו גדול האחים, אבל הוא למעלה מי"ג שנה) וחליצת גדול; לפי לשון אחת, נחלקו בדבר רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי האם ביאת קטן עדיפה שהרי מצוה ביבום, או שמא חליצת גדול עדיפה מאחר ומצוה בגדול. וללשון אחרת הכל מודים שביאת קטן עדיפה.

א. נקטו הפוסקים שביאת קטן עדיפה על חליצת הגדול. ואולם אם האשה אינה רוצה להתייבם וגדול האחים חפץ בחליצה – אין לכופה להתייבם מן הקטן אפילו למצוה (עפ"י תרומת הדשן (כ).

ב. כתב הריטב"א עפ"י פרש"י שיש לומר שאפילו לחכמים שביאת קטן פחות מכן י"ג קונה ביבמה, לא משמע שתהיה עדיפה מחליצת גדול. ויש חולקים (ע' בפירוש הריטב"א ובמאירי).

ג. לפי לשון אחרונה, רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי נחלקו בשאלה זו; האם חליצת גדול עדיפה או שוה לחליצת שאר האחים.

א. יש מי שמפרש שלא נחלקו אלא כשהגדול אינו לפנינו, אבל אם הוא לפנינו – מצוה בגדול לחלוץ (עפ"י מגיני שלמה, בשו"ת הב"ח החדשות צה).

ב. להלכה כתבו הפוסקים שחליצת הגדול עדיפה (רמב"ם ב"ו, ר"ד, מאירי [שם משמע שזהו מפני הספק. וכ"ה בספר העיטור וכן צדד רש"ל]; אה"ע קסא, ו), והגדול גדול קודם לחלוץ (כן מבואר במאירי). ואם יש לגדול אשה ולקטן אין – חליצת הקטן עדיפה (בית שמואל שם). ויש חולקים (ראה בפירוט לעיל (כד).

ג. אין הגדול רוצה לחלוץ והקטן רוצה – אין כופים את הגדול (עפ"י מים עמוקים לב; בית שמואל קסא סק"ז עפ"י רבנו ירוחם בשם הרמ"ה. וע' פנים מאירות ח"ב א). והרש"ש כתב להוכיח מהתוס' שכופים את הגדול לחלוץ.

ד. מצות יבום קודמת למצות חליצה – בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה. עכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום. כך שנינו במשנת בכורות. ובארנו בגמרא שזהו כדעת אבא שאול שאמר הכונס יבמתו לשם נוי ולשם אישות ולשם דבר אחר – כאילו פוגע בערוה וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר [וכן דייקו בגמרא (ג). מסתם מתניתין בתחילת המסכת כאבא שאול]. וחכמים אומרים: יבמה יבא עליה מכל מקום. ולכן אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק: חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה – כי סברו לבסוף כרבנן.

אעפ"י שעכשיו מצות חליצה קודמת כאבא שאול, אמר רב: אין כופים אותו. ואף רב יהודה סבר כן.

א. לפרש"י אין כופים אותם לחלוץ [אף לא בדברים. הגהות הב"ח על הרא"ש] כאשר היבם והיבמה חפצים ביבום, אבל אם היבמה לא רצתה להתייבם ונותנת אמתלא לדבריה [בדוקא הוא. עפ"י ריטב"א ומאירי, תפארת שמואל על הרא"ש. וערמב"ן] מטעים אותו כדי שיחלוץ, ואם אי אפשר להטעותו – כופים אותו שיחלוץ, כדין יבמה שנפלה לפני מוכה שחין (וע' גם בה"ג הלכות יבום נה, ב. ואולם הרשב"א בתשובותיו (ח"א אף רמ ובח"ד סוס"י לו) נטה מדבריו. וע' גם בשו"ת רא"ש מב, ו). והתוס' חולקים וסוברים שאם אין כוונתם לשם מצוה [ובזמן הזה חוששים לכך בסתמא. ע']

תרומת הדשן רכ), אעפ"י ששניהם רוצים את היבום – כופים אותם לחלוץ [כפיה בדברים. עתוס' שם; ק"ג מהרש"א והגהות הגר"א. ובאוצה"ג כתבו שמגדים אותו עד שיחלוץ. ויש דעות ואופנים שכופים בשוטים – ע' אור זרוע תרלח; שו"ת מהרי"ק קב; יש"ש יז; בית שמואל קס; חזו"א קיט, כ; שבט הלוי ח"ג רז, א].

ואם הוא רוצה לייבם והיא אינה חפצה, משמע בתוס' בכתובות (סד). ועוד ראשונים שאעפ"י שאין ידוע שכוונתם למצוה, אין כופים אותו על החליצה אבל מטעים אותו כדי שיחלוץ. ורק כשאינו רוצה לא לייבם ולא לחלוץ (והיא חפצה. ב"ח) – כופים.

ב. בראשונה שהיו מכוונים לשם מצוה, אם רוצים לחלוץ ולא לייבם – אין כופים על היבום (כן פירש ר"ת מאמר רב. והרי"ד תמה הלא מקרא מפורש הוא שאם אינו חפץ ליבם חולצת, ומה בא רב ללמדנו). ג. כשהיו מכוונים לשם מצוה [או לדעת החולקים על אבא שאול, אף שככוונתו לדבר אחר] ורצה לייבם והיא אינה חפצה, אפילו נתנה אמתלא לדבריה, אין כופים אותו לחלוץ מלבד באלו שכופים להוציא מן הבעל כגון מוכה שחין ובורסי, שאו כופים אותו לחלוץ [עפ"י תוס'; רמב"ן; רי"ד ועוד]. ויש אומרים שאפילו מוכה שחין וכד' שאין כופים אותה להתייבם, אין כופים אותו לחלוץ (מובא בריטב"א).

ד. משמע בתוס' שאפילו בזמן הזה, אם ידוע לנו שכוונתם למצוה [כגון שבאים לפנינו כדי לחלוץ והרי רואים שאין דעתם לדבר אחר] – מייבם, אלא שאין כופים על כך כנ"ל. וע' ים של שלמה באריכות ובש"פ.

ה. לאבא שאול, אם אין היבם מכוין לשם מצוה, יש אומרים שעובר באיסור תורה (רמב"ן ועוד) ואף לא קנאה. וכן הדין בבא על יבמתו מתוך אונס וכד' (כן נקט הרמב"ן מסברא). ויש אומרים שאין זה אלא איסור דרבנן (עפ"י ריטב"א). ויש שכתב כן גם בשיטת רש"י, שלכך אם רצו שניהם להתייבם אין מהייבם אותם לחלוץ. ע' שבט הלוי ח"ג רז, א).

ו. הרי"ף והרמב"ם פסקו כחכמים שלעולם מצות יבום קודמת לחליצה, וכן נקטו הרמב"ן והריטב"א והנמו"י והמאירי לעיקר. וכן דעת השאלתות והמאירי (לעיל יב: וע' גם במדרכי כתובות קפח) – שהרי חזרו לומר כחכמים. ואילו רבנו תם פסק כאבא שאול. וכן חזר ופסק רבנו חננאל. והרי"ד כתב שאעפ"י שהלכה כחכמים (וע' גם בפסקיו להלן מג:), מכח תקנת הישיבות כופים את היבם לחלוץ וליתן לה נדונייתה ומנה ומאתים (נראה לכאורה שדבריו אמורים כשהיא אינה רוצה להתיבם). ובמקום תקנות קהילות שו"ם כופים לחלוץ וחולקים בנכסים (אה"ע קסה, ד. ע"ש). ואף על פי שלחומרא אנו פוסקים כרבנו תם וסייעתו, נראה שלקולא אין סומכים על כך [ונפקא מינה לענין חליצת סומא שיש אומרים סומא אינו חולץ] (עפ"י שו"ת מהרי"ל קפא).

סט. כיצד בית דין יודעים שהבאים לפניהם לחלוץ הם היבם והיבמה?

נחלקו רב אחא ורבינא האם צריכים עדים כשרים להעיד בפני בית דין שהוא היבם והיא היבמה, או די אף בעדות קרוב או אשה (וכן עבד או קטן שהוא מכיר ונבון. עפ"י רמב"ם וטשו"ע). וכן הסיקו להלכה שגילוי מילתא בעלמא הוא ואפילו קרוב ואפילו אשה.

א. כמו כן יכול עד אחר לסמוך על פיהם ולהעיד על אותו אדם שהוא היבם ועל האשה שהיא היבמה, בין לענין איסור בין לענין ממון. ודוקא כשאין חשד אבל כשיש חשד, חוששים ואין סומכים על עדות כזו (רי"ף).

- ב. נראה שמדובר כשידוע בעיר הזאת מי הוא היבם, הלכך כשבא לבית דין ואמר קרובו זה היבם וזה שמו – שומעים לו, אבל אם אין ידוע לנו שהיבם כאן – צריך עדות (עפ"י חזון איש קיד,ו). וע"ע מרדכי פ"ב נה; תשב"ץ ח"א פג.
- יש מהגאונים שפירשו שאם אין ב"ד מכירים אותם צריכים שני עדים כי יש לחוש לתרמית, ומה שאמרו קרוב או אשה הכוונה שהעדים המעידים בב"ד מסתמכים על מה ששמעו מהקרוב כמסית לפי תומו וזהו אחיו מצד האב, כי בשעה ששמעו לא היתה סיבה של חשש שקר (מובא במאירי, ונטה לדעה זו. וע' גם בשו"ת הריב"ש קפב ובנובי"ק אה"ע צג – בדעת הרי"ף).
- הגרעק"א נסתפק האם מועיל 'עד מפי עד' לומר שהוא אחי המת, או שמא גרע זה מעדות קרוב או אשה, שאין מתירא שמא יתבדה והיא נתפס כשקרן (אך בשני עדים המעידים מפי עד, משמע מהמאירי שודאי כשר כנ"ל).
- ג. כתב הרא"ש (ב"ב פ"י ז) שגם לענין שטרות של ממון די בקרוב או אשה המעידים שזהו איש פלונית ואשה פלונית, משום שגילוי מלתא בעלמא הוא, אך לענין שליח המוליך גט לאשה, פסק בתרומת הדרשן (רלה) שאם אינו מכירה בעצמו, צריך שיתן לה על פי עדים המעידים שזו היא, שבגט חוששים שמא יטעוהו. ויש אומרים שבדיעבד מועיל אף ללא עדים כשרים (ע' אה"ע קמא, לו; קמב, יא; שו"ת רדב"ז ח"א לו ועוד). ואף לדעה ראשונה אין צריך קבלת עדות בבית דין דוקא (עפ"י ט"ז קמב סק"י).

דפים לט – מ

- ע. א. יבמה יבא עליה.
- ב. מצות תאכל במקום קדש.
- מה באו כתובים אלו ללמדנו?
- א. לפי שהיתה היבמה בתחילה (עד שלא קידשה אחיו) מותרת, נאסרה, וחזרה והותרה – תחזור להתירה הראשון? תלמוד לומר יבמה יבא עליה – מצוה. ושני פירושים למאמר זה; – לדברי אבא שאול הכוונה היא ללמוד שביאתה צריכה להיות לשם מצות יבום (יבמה יבא עליה ויבמה – לשם מצות יבום), ואינה כבתחילה שהיתה מותרת אף לשם נוי וכו' (כן פירש רבי יצחק בר אבדימי). ולחכמים החולקים על אבא שאול, הכוונה ללמוד שמצוה עליו ליבמה יותר מן החליצה (כן פירש רבא). מבואר בתוס' (וכ"מ ברמב"ן) שאפילו לאבא שאול, אם היו מתכוונים לשם מצוה – מצוה ביבום. ויש לומר שלומד כן ממשמעות המקרא שרק אם אינו חפץ לייבם חולץ, אבל לא מיתור הכתוב הנ"ל.
- ב. מצות תאכל (מקרא יתר הוא, שכבר נאמר והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו); לפירוש רבי יצחק בר אבדימי בא הכתוב לומר שיאכלנה מצות ולא חלוט ברותחים, ואפילו חלט ולבסוף אפה שבכלל 'מצות' הוא ויוצא בזה ידי חובתו בפסח, כאן הקפיד הכתוב שלא יעשה כן (כ"מ מפשטות דברי הגמרא. ועתוס' רא"ש שנראה מדבריו לכאן' שהאסור הוא רק בעודו חלוט. ואפשר שיש בדבריו ט"ס. ע' שבט הלוי ח"א לו). ולפירוש רבא בא הכתוב לומר שמצוה על הכהן העובד עבודתה לאכלה.
- א. אף על פי ששאר הכהנים מאותו בית אב מתחלקים בה, צריך שהכהן המקריב יאכל מקצתה (עפ"י תוס' ומאירי). ויכול המקריב לאכול כולה אם ירצה (מאירי). ויש אומרים שיכול ליתן לכהן אחר מאותו בית אב (עפ"י פירוש הר"ש לתו"כ פר' צו).